

Tredimensjonale portretter - dødsmasker og livsmasker

Allerede i antikken ble det i Egypt og Hellas laget masker i forbindelse med kongelige dødsfall, for eksempel den kjente masken til Tutankhamun. I Romerriket ble voksavstøpninger brukt som grunnlag for å lage statuer som varige minner om personen. Fra seinmiddelalderen ble det i stedet for modellerte masker laget avtrykk av menneskers ansikter ved hjelp av voks eller gips. Disse negativformene kunne så brukes som støpeformer for å lage såkalte dødsmasker. Maskene kan være støpt i gips, voks, leire eller metall.

Masker av kjente personer

På 1700- og 1800-tallet var det vanlig å ta dødsmasker av prominente personer innen kongehus, politikk, kunst og vitenskap. William Shakespeare, Ludwig van Beethoven, Frederic Chopin og Napoleon Bonaparte er eksempler på kjente personer som det ble laget dødsmasker av. Fordi det ble laget slike masker, kan vi vite hvordan mange historiske personligheter har sett ut. Slike avtrykk kan gi langt mer presise ansiktstrekk enn noen skulptør kan utforme. Ut fra maskene kan medisinerer få tilgang til kunnskap om sykdommer den avdøde har hatt eller kriminalteknikere kan se dødelige spor. Det ble også laget masker av ukjente lik med tanke på identifisering og av kriminelle for å studere deres hodeform og ansiktstrekk. I tillegg til ansiktet, kunne det også gjøres avstøp av hender.

Hutton Collection omfatter en stor samling dødsmasker

<http://library.princeton.edu/libraries/firestone/rbsc/aids/C0770>

Norske dødsmasker

I Norge har det ikke vært så vanlig med dødsmasker, men det ble laget slike masker av bl.a. Henrik Wergeland og søsteren Camilla Collett, Edvard Munch (laget av dr. professor Kristian Shreiner), Bjørnstjerne Bjørnson (laget av den franske billedhuggeren Paul Moreau-Vauthier) og Gustav Vigeland (laget av gipsmaker Roald Kluge). Det var ikke uvanlig at familier ønsket å bevare minnet om en avdød på denne måten eller for å bruke avstøpningen som et utgangspunkt for å få laget et maleri, en tegning, et kobberstikk eller en byste. Malte portretter av døde eller dødende er kjent fra malerkunsten fra 1600-tallet.

Dødsmaske og håndavstøp av Bjørnstjerne Bjørnson som døde 26. april 1910.

Fotografier erstattet masker

Etter at fotografering ble mulig på 1800-tallet, avtok interessen for dødsmasker, men den varte inn på 1900-tallet. Det ble etter hvert vanlig å kjøpe fotograftjenester i forbindelse med begivenheter som bryllup, dåp og død. Post mortem-fotografering var vanlig i Norge fra fotografering ble utbredt på midten av 1800-tallet og til mellomkrigstiden, ofte med avdøde i en seng pyntet med granbar eller blomster. Nærmeste familie kunne også være med på bildet. Kanskje var dette eneste mulighet for å få til et familiebilde. Fotografering av døde små barn kunne motiveres av at man ikke hadde tatt noe bilde mens det var i live.

På samme måte som dødsmasker, fryser fotografiet ansiktet fast i tiden. På slutten av 1800-tallet var det populært å samle på fotografier av kjente personligheter. Dette omfattet også post mortem-bilder. Etter hvert ble døden sett på som mer privat og fotografering av avdøde forsvant som inntektskilde for fotografer.

Dødsmaske som kunstgjenstand og redningsdukke

Interessen for denne «kunstformen» har imidlertid ikke helt forsvunnet. I 2013 ble en dødsmaske av Napoleon Bonaparte fra 1821 solgt for 170.000 pund på en auksjon.

Den kanskje mest berømte og kopierte dødsmasken i verden – L'Inconnue de la Seine (den ukjente kvinnen fra Seinen, også kalt den druknede Mona Lisa) – ble ifølge historien laget av en ukjent, død ung kvinne som ble brakt til likhuset på slutten av 1800-tallet. På likhuset ble

det tatt en avstøpning av ansiktet hennes. Hennes skjønnhet har blitt beundret av utallige kjøpere av kopier av masken. Det ble en slags mote å eie en slik kopi. Faktisk eksisterer det fortsatt et gipsmakerverksted i Paris som lager og selger slike kopier.

<https://www.nytimes.com/2017/07/20/world/europe/paris-mask-picasso-truffaut.html>

Nordmannen Åsmund Lærdal lanserte i 1960 livredningsdukken Anne basert på ansiktet til den antatt druknede jenta fra Paris. Siden den gang har millioner av mennesker trent på gjenopplivning ved hjelp av dukken (Resusci Anne).

https://no.wikipedia.org/wiki/%C3%85smund_S._L%C3%A6rdal

Avstøpningsprosessen

For å få laget en best mulig avstøpning av den døde personen, var det viktig å få gjort arbeidet kort tid etter dødstidspunktet. Ideelt sett burde modelløren være på plass innen en time. Ansiktet til en avdød person vil raskt endre seg, men beinstrukturen under hud og muskler vil være uendret. Det har versert mange historier om den spesielle oppgaven det var å lage dødsmasker.

Det er vanskelig å lage avstøp av ansiktet til en liggende person, så første tiltak var å få den døde stabilisert i en mer eller mindre oppreist positur. Siden det ikke kan tas avstøp av hår, ble håret dekket med et stramtsittende tøyestykke. Deretter ble ansiktet, spesielt øyne og øyebryn, barter og skjegg, innsatt med fett eller leire for at hår ikke skulle feste seg i støpen og rives av. Det har for eksempel blitt brukt olivenolje og seinere vaselin til dette formålet. Bomull eller papir kunne brukes for å tette åpninger i nese og ører. Ansiktet ble deretter dekket med gipsmasse eller gipsbandasjer. Dette var bokstavelig talt en klinete jobb. Hvis det skulle lages en delt støpeform, ble det lagt inn en tråd i det første gipslaget. Etter at det første laget var tørket, ble et nytt lag med tykkere gipsblanding påført og hvis det var brukt tråd, måtte denne dras ut før gipslaget tørket.

Gipsblandingen måtte tørke før formen kunne tas av den dødes hode. Dette kunne ta omtrent en time. For å forkorte tørketiden kunne det brukes varmt vann og salt i gipsblandingen, eventuelt også knust herdet gips. Slike tiltak svekker imidlertid formens styrke, så det kreves forsiktighet. De døde hadde gjerne vært syke i lang tid og det kunne være krevende å få tatt avstøpningen av et avmagret ansikt.

To menn som arbeider med å lage en dødsmaske i New York, ca. 1908. Kilde:
https://en.wikipedia.org/wiki/File:Making_Death_Mask_Edit_4.jpg

Etter at avstøpningen var tatt av den døde ansikt, kunne dødsmasken støpes i gips, voks, leire eller metall. Formen kunne brukes til støpning mange ganger.

Livsmasker

Livsmasker er som begrepet tilsier avstøp av levende personer. Det ble for eksempel laget to livsmasker av den amerikanske presidenten Abraham Lincoln.

Seint på 1800-tallet og inn på 1900-tallet ble det laget ansiktsavstøpninger av kriminelle og individer fra ulike raser for å «forske» på trekk som kjennetegnet gruppen. På samme måte som for dødsmasker ble det også tatt avstøp for å ha som grunnlag for tillaging av byster eller andre kunstuttrykk.

Livsmasker av Abraham Lincoln. Den til venstre er laget av Leonard Volk i 1860 (Dannyboy7783, Creative Commons), mens den til høyre er laget av Clark Mills i 1865.

Det kan være temmelig ubehagelig å bli utsatt for gipsavstøpning i levende live. Selv med omhyggelig beskyttelse av øyne, pusterør i nesa og bomullsdotter i ørene, er det ikke bekvemt å kjenne varmen og tyngden av gipsmassen. Når gips tørker, vil den trekke seg noe sammen og dette kan gi modellen en kvelende følelse. Nye materialer som alginat og silikon er enklere å bruke.

Gipsmaske av en høyst levende modellør og gipsmaker.

En gipsmaske kan fargelegges for å få et mer levende uttrykk. Uten hår og ansiktsfarger er det litt vanskelig å gjenkjenne masken med den levende modellen. Det er likevel noe fascinerende med det tredimensjonale uttrykket i maskene som ikke kan gjenskapes i fotografier.